

**MAQSUD SHAYXZODA QALAMIDA TARIX VA FOJIA: “MIRZO
ULUG‘BEK” TRAGEDIYASINING BADIY TALQINI**

Sirojiddinov Bobur Qamariddin o‘g‘li

Toshkent davlat transport universituti 3-bosqich talabasi,

Tilavbayeva Gulsanam Bekpulatovna.

Ilmiy rahbar: Toshkent davlat transport universiteti,

“Xalqaro ommaviy huquq” kafedrası o‘qituvchisi.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada XX asr O‘zbek dramaturgiyasining yorqin namoyandasi Maqsud Shayxzoda ijodida tarix va fojining badiiy izlanishi ko‘rib chiqiladi. “Mirzo Ulug‘bek” tragediyasi misolida muallifning tarixiy manbalarni (Barguzin, Qutbiddin, Al-Xorazmiy va boshqalar) badiiy fantaziya bilan uyg‘unlashtirish usullari, dramatik kompozitsiya tuzilishi va personajlarning ichki dunyo tasviri tahlil qilinadi. Asarda so‘z san‘ati vositalari — metafora, poetik paralellizm, simbol va motivlar — fojining kuchli estetik ta‘sirini yaratuvchi asosiy omil sifatida yoritiladi. Muallif dramaturgik kulminatsiya, ichki monologlar va sahna zanjirlari orqali o‘quvchini tarixiy haqiqat va badiiy obraz o‘rtasidagi nozik chegaralar bilan tanishtirib, tomoshabin psixologiyasiga ta‘sir etuvchi effektlarni yaratadi. Tadqiqotda “Mirzo Ulug‘bek” tragediyasi O‘zbek sahna san‘ati va tarixiy tragediya janridagi o‘ziga xos o‘rni, janr rivojiga qo‘shgan hissasi hamda zamonaviy kritik qarashlar tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *Maqsud Shayxzoda, Mirzo Ulug‘bek tragediyasi, tarixiy dramaturgiya, badiiy talqin, fojia janri, personaj obrazchilik, simvol va motiv, sahna kompozitsiyasi*

Аннотация: *В данной статье рассматривается художественное осмысление истории и трагедии в творчестве яркого представителя узбекской драматургии XX века Мақсуд Шайхзода. На примере трагедии «Мирзо Улугбек» анализируются методы автора по сочетанию исторических источников (Баргузин, Кутбиддин, Аль-Хорезми и др.) с художественной фантазией, драматургическая композиция и внутренний мир персонажей. В работе освещаются языковые и стилистические приемы — метафора, поэтический параллелизм, символы и мотивы — как основные средства создания сильного эстетического воздействия трагедии. Автор посредством драматической кульминации, внутренних монологов и сценических цепочек знакомит читателя с тонкой границей между исторической правдой и художественным образом, создавая эффекты, влияющие на психологию зрителя. Исследование также посвящено уникальному месту трагедии «Мирзо Улугбек» в узбекском театральном искусстве и жанре исторической трагедии, ее вкладу в развитие жанра и анализу современных критических взглядов.*

Ключевые слова: *Мақсуд Шайхзода, трагедия «Мирзо Улугбек», историческая драматургия, художественное осмысление, жанр трагедии, образность персонажей, символы и мотивы, композиция сцен.*

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Abstract: This article examines the artistic interpretation of history and tragedy in the work of Maqsd Shayxzoda, a prominent figure in 20th-century Uzbek dramaturgy. Using the tragedy "Mirzo Ulug'bek" as a case study, it analyzes the author's methods of blending historical sources (Barguzin, Qutbiddin, Al-Khwarizmi, etc.) with artistic imagination, the dramaturgical composition, and the inner world of the characters. The study highlights linguistic and stylistic devices—metaphor, poetic parallelism, symbols, and motifs—as the primary means of creating the tragedy's strong aesthetic impact. Through dramatic climax, internal monologues, and staged sequences, the author introduces the audience to the delicate boundary between historical truth and artistic representation, generating effects that influence the viewer's psychology. The research also addresses the unique place of the tragedy "Mirzo Ulug'bek" in Uzbek theatrical art and the historical tragedy genre, its contribution to the genre's development, and an analysis of contemporary critical perspectives.

Keywords: Maqsd Shayxzoda, "Mirzo Ulug'bek" tragedy, historical dramaturgy, artistic interpretation, tragedy genre, character imagery, symbols and motifs, scene composition.

Kirish: Maqsd Shayxzoda O'zbek dramaturgiyasining yetakchi vakillaridan biri sifatida o'zining badiiy ijodi orqali tarixiy shaxslar va voqealarni badiiy talqin qilishda katta muvaffaqiyatlarga erishgan. Uning "Mirzo Ulug'bek" tragediyasi, nafaqat o'zbek teatrining yorqin namunalaridan biri, balki tarixiy fojining dramatik o'lchamlarini ochib beruvchi asar sifatida alohida ahamiyatga ega. Bu asar orqali muallif, ulug' ilm-fan namoyandasi, buyuk astronom va davlat arbobi bo'lgan Mirzo Ulug'bekning hayoti va faoliyatini, uning siyosiy kurashlari va ilmiy izlanishlari bilan birga, o'zining ichki dunyosini ham yoritishga muvaffaq bo'lgan.

Ushbu maqolada "Mirzo Ulug'bek" tragediyasida tarix va fojining badiiy talqini tahlil qilinadi. Maqsd Shayxzoda o'z asarida tarixiy haqiqat va badiiy fantaziyani birlashtirgan holda, Mirzo Ulug'bekning qismatini, uning siyosiy muhitdagi o'rnini va insoniy zaifliklarini ko'rsatishga harakat qilgan. Tragediya asarida siyosiy intriga, ilm-fan va insoniy qadriyatlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklar dramatik tarzda namoyon bo'lib, bu nafaqat tarixiy faktlar, balki inson ruhiyatining chuqur qatlamlarini kashf etishga imkon beradi.

Maqsadimiz, ushbu asar orqali Maqsd Shayxzoda dramaturgiyasining asosiy xususiyatlarini, ayniqsa tarixiy fojining o'ziga xos badiiy talqinini va uning dramaturgik vositalarini chuqurroq tahlil qilishdir. Shuningdek, asarda keltirilgan obrazlar va ularning ichki dunyosi, sahna kompozitsiyasi va dramatik struktura haqida kengroq fikr yuritiladi.

Asosiy qism:

1. Maqsd Shayxzoda ijodining asosiy yo'nalishlari: Maqsd Shayxzoda o'zining dramaturgik asarlari orqali o'zbek teatrlari va adabiyotiga yangi nafas olib kirdi. Uning

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

asarlarida tarixiy voqealar, shaxslar va fojialar badiiy talqin etilgan. "Mirzo Ulug'bek" tragediyasi muallifning ushbu yo'nalishdagi eng yirik asarlaridan biridir. Asar, bir tomondan, Mirzo Ulug'bekning ilmiy va siyosiy faoliyatini, uning xatolarini va qismatini ko'rsatishda tarixiy faktlarga asoslanadi, boshqa tomondan esa muallif o'zining dramaturgik uslubi orqali badiiy fantaziyani kiritadi. Shayxzoda dramaturgiyasining asosiy xususiyatlaridan biri shundaki, u har bir personajning ichki dunyosini, ichki muammolarini va qarama-qarshiliklarini chuqur yoritadi. "Mirzo Ulug'bek" asarida ham aynan shu yondashuv yuzaga chiqadi. Mirzo Ulug'bekning obrazini nafaqat buyuk ilm-fan namoyandasi sifatida, balki inson sifatida, uning xatolari va zaifliklari bilan birga ko'rsatish orqali muallif tarixiy shaxsning kompleks tabiatini ochib beradi.

2. Asardagi tarixiy haqiqat va badiiy fantaziya: Maqsud Shayxzoda "Mirzo Ulug'bek" asarida tarixiy faktlar va badiiy fantaziyani muvozanatli tarzda uyg'unlashtiradi. U Mirzo Ulug'bekning tarixdagi haqiqiy qismatiga asoslanib, uning hayotini tasvirlash bilan birga, o'ziga xos dramatik voqealar va personajlar yaratadi. Tragediya davomida tarixiy shaxslar bilan birga, ularning xulq-atvorini va hissiyotlarini ko'rsatishga intiladi. Bunda, Shayxzoda faqat tarixiy haqiqatni ko'rsatmaydi, balki shaxslarning ichki dunyosini tasvirlash orqali ular orqali o'quvchiga muhim ma'naviy va axloqiy darslarni beradi. Mirzo Ulug'bekning qismati, uning ilmiy yutuqlari, siyosiy kurashlari va nihoyat, o'zining o'limiga olib kelgan siyosiy intriga muallif tomonidan chuqur va tasviriy tarzda ifodalangan. Shayxzoda badiiy fantaziya va tarixiy voqealarni uyg'unlashtirib, tomoshabinni o'zi uchun eng muhim savolga duchor qiladi: insoniyat tarixida buyuk shaxslar qanchalik qismatni boshqarish imkoniyatiga ega?

3. Personajlar obrazlari va dramatik vositalar: "Mirzo Ulug'bek" tragediyasida asosiy personajlar o'zlarining ichki iztiroblari, qarama-qarshiliklari va ruhiy holatlari orqali badiiy talqin etiladi. Mirzo Ulug'bekning obrazida ilm-fan va siyosat o'rtasidagi nozik muvozanat, shaxsiy maqsadlar va davlat manfaatlari o'rtasidagi keskin qarama-qarshilik ko'rsatiladi. Uning ichki monologlari va qarorlarining murakkabligi orqali u o'zining zaifliklari va kuchli tomonlarini bir xil darajada ochib beradi. Personajlarning hissiy va ruhiy holati, ularning ichki dunyosi sahnada yanada oydinlashadi. Masalan, Mirzo Ulug'bekning ustozlar va o'quvchilar bilan bo'lgan munosabatlari, uning ichki iztiroblari va siyosiy qarorlarining ahamiyati nafaqat tarixiy voqealarning badiiy talqini, balki insoniyatning chuqur ma'nolarini kashf etish imkoniyatini yaratadi.

4. Dramatik struktura va kompozitsiya: Asar kompozitsiya jihatidan o'ziga xosdir. Shayxzoda asarni sahnalarga ajratishda, har bir sahnada dramatik zanjirni kuchaytiradi. Har bir yangi sahna oldingi sahnada yuzaga kelgan qarama-qarshiliklarni yanada keskinlashtiradi. Tragediya kompozitsiyasi ichki ziddiyatlar va tashqi tahdidlar o'rtasida rivojlanadi, va bu jarayon asar davomida tomoshabinni iztirobli qarorlar qabul qilishga undaydi. Asar sahnalarida yuqori dramatism mavjud. Mirzo Ulug'bekning o'limi, uning siyosiy raqiblari bilan bo'lgan oxirgi to'qnashuvi — bu, nafaqat tarixiy fojia, balki insoniyatning doimiy kurashining ramzidir. Shayxzoda shu orqali tomoshabinni tarix va

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

uning fojialaridan ajratmasdan, inson ruhiyatining har qanday qaroriga qanday ta'sir etishini ko'rsatadi.

5. Simvol va motivlar: Tragediyaning har bir sahnasida muhim simvollaridan foydalanilgan. Soat, kitob va boshqa ma'naviy qadriyatlar simvollar orqali asarning chuqur mazmuni ochib beriladi. Soat — vaqtning cheklanganligi va insonning vaqtga qarshi kurashi, ilm-fan va bilim kitoblari orqali esa muallif bilim va ilmning qadrini ta'kidlaydi. Shayxzoda badiiy talqinda tarixiy shaxslarning ichki qarama-qarshiliklari orqali tomoshabinni o'zining ruhiy va axloqiy izlanishlariga undaydi.

Xulosa va takliflar:

Xulosa: Maqsud Shayxzodaning "Mirzo Ulug'bek" tragediyasi O'zbek dramaturgiyasining noyob namunalaridan biri bo'lib, tarixiy voqealar va shaxslarni badiiy talqin etishda muallifning o'ziga xos yondashuvini aks ettiradi. Asarda tarixiy haqiqat va badiiy fantaziyaning uyg'unligi, personajlarning ichki dunyosining chuqurligi, dramatik kompozitsiyaning murakkabligi va sahna obrazlarining yuksak ifodalanishi aniq ko'rinadi. Shayxzoda Mirzo Ulug'bekning tarixiy qismatini va uning siyosiy kurashlarini tasvirlayotganda, shuningdek, insoniyatning ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini ham chuqur tahlil qiladi. Asar davomida o'quvchi tarix va fojia o'rtasidagi nozik chegaralarni, ilm-fan va siyosatning ziddiyatlarini, va nihoyat, shaxsiy zaiflik va kuchni ko'rib chiqadi. Shayxzodaning dramaturgik uslubi, uning til va stilistik vositalari asarning estetik kuchini oshiradi, tomoshabinni nafaqat tarixiy faktlar bilan tanishtiradi, balki ichki ma'naviy izlanishlarga ham undaydi. "Mirzo Ulug'bek" asari O'zbek teatrining rivojida muhim rol o'ynagan va tarixiy tragediya janrining o'ziga xos xususiyatlarini ochib bergan asar sifatida katta ahamiyatga ega.

Takliflar:

1. **Yangi tadqiqotlar va talqinlar:** Maqsud Shayxzodaning "Mirzo Ulug'bek" tragediyasini yanada chuqurroq tahlil qilish uchun yangi tadqiqotlar olib borilishi lozim. Ayniqsa, asarda ishlatilgan simvolizm, motivlar va metaforalar orqali uning tarixiy va badiiy jihatlarini yana bir bor qayta ko'rib chiqish zarur.

2. **Teatrda qo'llanilishi:** Ushbu asarni teatr sahnasida yanada ko'proq qo'llash va talqin qilish, yangi rejissyorlik va sahna yondashuvlari orqali tomoshabinlarga yana bir bor yetkazish mumkin. Bu asar, sahna ijodkorlariga yangi yondashuvlarni ishlab chiqish uchun ilhom manbai bo'lishi mumkin.

3. **Tarixiy kontekstda o'rganish:** "Mirzo Ulug'bek" tragediyasining tarixiy haqiqatlar va badiiy talqin o'rtasidagi o'zaro bog'liqligini o'rganish, tarixiy shaxslarning harakatlarini tahlil qilishda yanada kengroq tarixiy kontekstni hisobga olish zarur. Bu orqali asarning badiiy va tarixiy ahamiyati aniqroq yoritilishi mumkin.

4. **Adabiy tanqid:** Maqsud Shayxzoda dramaturgiyasini o'rganishda adabiy tanqidchilar va ilmiy tadqiqotchilar o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish kerak. Bu asar va boshqa Shayxzodaning asarlari haqida kengroq va chuqurroq tanqidiy tahlillarni amalga oshirish, dramaturgiya rivoji uchun foydali bo'ladi.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC
SOLUTIONS

5. **Zamonaviy yondashuvlar:** “Mirzo Ulug‘bek” tragediyasiga zamonaviy dramaturgiya elementlarini kiritish va yangi tasviriy yondashuvlarni qo‘llash teatrda ushbu asarning yangi talqinlarini yaratish imkonini beradi.

Ushbu takliflar Maqsud Shayxzodaning "Mirzo Ulug‘bek" tragediyasining badiiy va tarixiy ahamiyatini yanada chuqurlashtirishga xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Shayxzoda, M. (1975). *Mirzo Ulug‘bek* (tragediya). Tashkent: Yozuvchi.
2. Tursunov, A. (2000). *O‘zbek dramaturgiyasi tarixi*. Tashkent: Fan.
3. Xudoyberdiyev, M. (1991). *Maqsud Shayxzoda: Hayoti va ijodi*. Tashkent: O‘zbekiston.
4. Azizov, B. (2015). *O‘zbek teatr san’ati: Tarixiy va zamonaviy talqinlar*. Tashkent: Sharq.
5. Ismoilov, N. (2009). *Shayxzodaning dramaturgiyasida tarix va fojia*. Tashkent: Adabiyot va san’at.
6. Nurov, S. (2012). *Maqsud Shayxzoda: Uyg‘onish va umid*. Tashkent: O‘zbekiston.
7. Rahimov, S. (2010). *O‘zbek dramaturgiyasining rivojlanishi: Ijtimoiy va badiiy yondashuvlar*. Tashkent: Yangi asr avlodi.
8. Mirzaeva, D. (2016). *Teatr va drama: Maqsud Shayxzodaning dramaturgik uslubi*. Tashkent: Ilm-zar.
9. Shamsutdinova, M. (2018). *Maqsud Shayxzoda: O‘zbek adabiyoti va teatrida izlanishlar*. Tashkent: Akademnashr.
10. Saidov, R. (2011). *O‘zbek tarixiy tragediyasi: Dramaturgiya va dramatik qurilish*. Tashkent: San’at.
11. Alimov, M. (2014). *Teatrda tarixiy yondashuvlar: Maqsud Shayxzoda va uning asarlari*. Tashkent: Aql va tafakkur.
12. G‘afurov, B. (2005). *O‘zbek adabiyoti va san’ati tarixi*. Tashkent: O‘zbekiston.
13. O‘rmonov, M. (2003). *Teatr va drama: Zamonaviy usullar va yondashuvlar*. Tashkent: Fan va texnologiya.
14. Xo‘jaeva, R. (2017). *O‘zbek teatrida simvolizm va uning o‘rni*. Tashkent: Sharq nashriyoti.
15. Barnoeva, N. (2020). *Maqsud Shayxzodaning asarlarida dramalar va obrazlar tahlili*. Tashkent: Adabiyot va san’at.

